

ŠIUOLAIKINĖS ARCHITEKTŪROS ORIENTYRAI: IKONIŠKI PASTATAI HIERARCHINĖS KLASIFIKACIJOS SISTEMOJE

Almantas Bružas

Vilniaus dailės akademija
El. paštas almisb@yahoo.com

Santrauka. Architektūros orientyrai dažnai aptariami bendrai su gamtinės aplinkos elementais ir nenagrinėjami atsietai. Tačiau pastarųjų metų miestų vystymo tendencijos, nuolat didėjantis antropogeninių orientyrų skaičius miestovaizdyje bei auganti jų svarba reikalauja atidesnio požiūrio į šiuos miestų urbanistinės struktūros elementus. Straipsnyje aptariamas ikoniškų pastatų fenomenas bei kiti šiuolaikiniai architektūros orientyrai – aplinkoje savo fiziniemis bei estetinėmis savybėmis išsiskiriantys pastatai, urbanistiniai elementai bei šių kompleksai. Atsižvelgiant į pastarųjų metų miestų raidos kryptis bei urbanizuotos erdvės suvokimo sampratos pokyčius, siūloma šiuolaikinės architektūros orientyrus skirstyti į ikoniškos architektūros, erdvinės struktūros dominančių ir išsiskiriančių ženklų hierarchinius tipus. Aptariamos skirtingų tipų architektūros orientyrų skiriamosios savybės.

Reikšminiai žodžiai: architektūros orientyrai, ikoniška architektūra, ikoniškas pastatas, globalizacija, miesto suvokimas.

Įvadas

XXI amžius priklauso miestams – nuo 2007 m. juose gyvena daugiau nei pusė pasaulio gyventojų (Carta 2008). Tačiau šiuolaikinis miestas pastebimai skiriasi nuo XX amžiaus pirmosios pusės miestų, vystytų remiantis modernistiniais principais. Urbanistika dabar – tarpdalykinis mokslas, nebesutelktas į vieną profesinę sritį (Grunskis 2010: 141). Į šiuolaikinį miestą dabar taip pat dažnai žiūrima kaip į urbanistinį organizmą, dinamiškai besikeičiantį, veikiant globalizacijos procesams, ar net kaip į įvykį (Butkus 2011). Ypač akcentuojama ir miestų identiteto bei tapatumo svarba. Tačiau kiekvienas miestas turi ir architektūros orientyrų sistemą, kuri padeda orientuotis erdvėje, formuoja miestovaizdį, kuria miesto ar jo dalių įvaizdį. Miestų erdvinėje struktūroje atsirandantys nauji architektūros orientyrai neišvengiamai veikia miestų tapatumo bei įvaizdžio kaitą. Ir Lietuvoje, ir užsienyje į miesto orientyrus dažnai dar žvelgiama iš K. Lyncho (1960) išplėtos *mentolinių žemėlapių* teorijos pozicijų, vartojami jos terminai. Vis dėlto orientyrai K. Lynchui nebuvo pagrindinis tyrimo objektas, o tik vienas iš urbanistinę aplinką charakterizuojančių elementų. K. Wejchertas (1984) orientyrus skirstė į erdvinės struktūros dominantes, išskirtinius ženklus ir kraštovaizdžio elementus. Tačiau XX amžiaus pabaigoje miestai ėmė keistis labai greitai, juose atsirado naujų orientyrų formų bei jų kūrimo tendencijų.

Viena ryškiausių iš jų – pradėti masiškai statyti išskirtiniai architektūros orientyrai, kurie atpažįstami ne vien savo miesto gyventojams. Tokių objektų ypatybių (Skclair (2006, 2010); Jones (2009)) bei ateities miestovaizdžio (Lasocki (2009)) temos pastaruoju metu užsienyje gana plačiai aptarinėjamos, tačiau dar yra nemažai painingos architektūros orientyrus klasifikuojant. *Ikoniško pastato* terminas (angl. *iconic building*) architektūrinėje literatūroje dažniausia vartojamas tiesiog kaip architektūros *orientyro* (angl. *landmark*) sinonimas¹, o ikoniškumo fenomeną tyrinėjantys sociologai tai daro atsietai nuo miesto orientyrų teorijos. Pastaraisiais metais pastebima ir *mentalinio žemėlapių* sampratos evoliucija – dabar jis dažnai suvokiamas kaip žmogaus sąmonėje susiformavęs daugiasluoksnis miesto įvaizdis, priklausomas ir nuo paties suvokėjo asmens savybių, jo žinių ir sukauptos patirties.

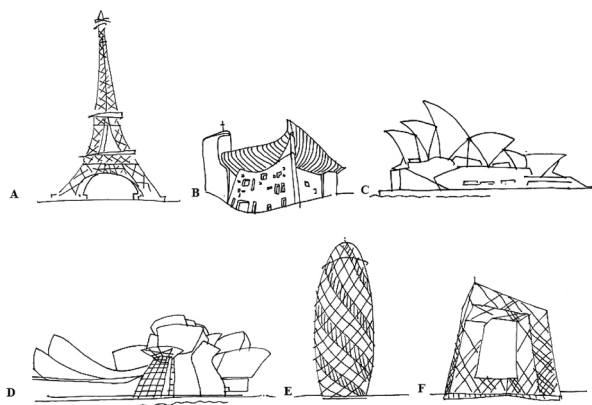
Šio straipsnio pagrindinis tikslas – padėti K. Lyncho bei jo pasekėjų plėtotą miesto orientyrų sampratą adaptuoti nūdienai bei pasiūlyti šiuolaikinės architektūros orientyrų hierarchinės klasifikacijos apmatius, kurie būtų sukurti atsižvelgiant į pastarųjų metų pasaulines architektūrinės tendencijas bei *ikoniškų pastatų* išplitimo fenomeną, kuris ypač išryškėjo ties XX ir XXI amžių sandūra. Tyrime daugiausia aptariami pastarųjų dviejų dešimtmečių architektūros objek-

¹ Straipsnyje laikomasi nuomonės, kad *architektūros orientyras* yra platesnė sąvoka, be kita ko, apimanti ir *ikoniškus pastatus*.

tai, tačiau stengiamasi pažvelgti ir į kai kurių šiuolaikinės architektūros orientyrų statybos reiškinių ištakas.

Ikoniška architektūra: proveržis

Dėl ribotų savo psichofizinių savybių žmogus sugeba suvokti tik mažą dalį miesto erdvės su jos elementais, kurie sąmonėje reprezentuoja visą miestą. Vieni iš reikšmingiausių šių elementų – *architektūros orientyrai*. Visą šimtmetį ryškiausiai šiuolaikiniais orientyrais miestuose buvo dangoraižiai, tačiau praėjusio amžiaus pabaigoje pastebėta, jog bokštinių pastatų vizualinė svarba akivaizdžiai mažėja, didėjant jų skaičiui teritoriniame vienetė bei pasaulyje apskritai. Panašiu metu Vakarų Europoje įvyksta ir *Kultūrinis posūkis*² iš vartotojiškos ekonomikos link kultūrinės ekonomikos. Dangoraižių vizualinės bei reprezentacinės svarbos krizei bei kultūrinės ekonomikos reiškiniui darant įtaką 10 dešimtmečio viduryje Vakarų architektūroje ima rasti nauja – išskirtinių objektų kūrimo bei statybos – praktika. Šiems naujo tipo kultūriniais ar komerciniams *architektūros orientyrams* bendra tai, kad jų dominavimas erdvėje savo fiziniams parametrais (aukščiui, mase) yra labiau antraeilis dalykas nei pagrindinė charakteristika (Sklair 2006: 155). Pagrindiniu šių architektūros objektų skiriamuoju bruožu tampa individuali, ekspresyvi ir asociatyvi architektūros estetika, dažnai susilaukianti išskirtinio visuomenės bei architektūros profesionalų dėmesio. Nepaisant kartais gana nereikšmingų savo fizinių parametrų (Rončampo bažnyčia (arch. Le Corbusier, 1 pav. (B)), Žydų muziejus Berlyne (arch. D. Libeskindas), meno muziejus „Kiasma“ (arch. S. Hollas) ir kt.), šių naujojo tipo statinių reikšmė aiškiai nebeišsitenka miesto ribose ir nusipelno tarptautinės šlovės. XX amžiaus dešimtajame dešimtmetyje tokių objektų statyba Vakaruose tapo masiniu reiškiniu ir įgavo globalų pobūdį. Pasirodė, kad jais gali būti tiek kultūrinės paskirties objektai (meno muziejai, muzikos salės, teatrai, kultūros centrai ir pan.), tiek infrastruktūros statiniai (oro uostai, tiltai ir kt.), tiek ir komerciniai pastatai (parduotuvės, prekybos centrai, biurų dangoraižiai). Šio fenomeno tyrinėtojai (Ch. Jenckas, L. Sklairas ir kt.) sutaria, kad tokiems objektams apibūdinti geriausiai tinka *ikoniško pastato* ar *ikoniškos architektūros* terminas. Pasak Ch. Jenckso, buvusią architektūros monumento tradiciją pakeitęs ekspresyvus orientyras atsirado varomas socialinių jėgų, poreikio greitai išgarsėti ir ekonominio augimo (Jenckas 2005: 7). *Ikoniško pastato* esmę gana tiksliai nusako L. Sklairas (2006), jį laikydamas pakankamai novatorišku ar pagarsėjusiu kaip judėjimo, stiliaus

1 pav. Ikoniški pastatai: Eifelio bokštas (A); Rončampo bažnyčia (B); Sidnėjaus operos rūmai (C); Bilbao Gugenheimo muziejus (D); bokštas *Swiss Re* (E); pastatas „CCTV“ (F) (P. Išoros piešinys)

Fig. 1. *The iconic buildings:* Eiffel tower (A); Ronchamp church (B); Sydney Opera house (C); Bilbao Guggenheim museum (D); „Swiss Re“ tower (E); building CCTV (F). (Drawing by P. Išora)

ar epochos reprezentantu. Remiantis filosofine samprata, *ikona* – ženklas, atkartojantis daiktą, kurį reprezentuoja³. Iš esmės ženklas yra suprantamas visiems vienos ar kitos kultūros atstovams.

Ikonišku pastatų statybos bumo pradžia sietina su Bilbao miesto Gugenheimo muziejumi (1998 m., arch. F. Gehry, 1 pav. (D)), davusiu pagrindą į urbanistikos istoriją įvesti *Bilbao efekto* (angl. *Bilbao Effect*) terminą. Pastebėta, kad sukūrus sumanias ir strategiškai apgalvotas visuomeninio gyvenimo stimuliavimo koncepcijas (sukuriant kultūrinės traukos objektus, grąžinant visuomenės poreikiams apleistas pramonines teritorijas ir pan.) vidutinio dydžio ir periferiniai miestai gali konkuruoti su globaliais pasaulio centrais. Tokias koncepcijas įgyvendinusiems miestams jau prigijo *Kūrybingų miestų* terminas⁴. Po Bilbao miesto sėkmės tapo įprasta įgyvendinamas urbanistines koncepcijas akcentuoti architektūriškai ryškiais kultūrinės traukos objektais – *ikoniskais pastatais*. Europoje paminėtini Helsinkio šiuolaikinio meno muziejus *Kiasma* (1998 m.), Porto muzikos namai *Casa da musica* (arch. R. Koolhaas, 2005 m.), Oslo operos teatras (arch. *Snohetta*, 2009 m.), Hamburgo filharmonija (arch. J. Herzogas, P. de Meuronas, statoma) ir kiti.

Vis dėlto šiuolaikinių *ikonišku pastatų* statybos ištakos senesnės. Pirmuoju šiuolaikišku *ikoniskų pastatu* galima laikyti Paryžiaus Eifelio bokštą (inž. G. Eifelis (*Eiffel*), 1889 m., 1 pav. (A)). Šis specialiai parodai sumontuotas praktinės paskirties neturintis laikinasis statinys, nepaisant

² F. Jamesono terminas (Jameson 2002).

³ Pagal *The Oxford Dictionary of Philosophy* (1994).

⁴ Plačiau apie tai C. Landry (2000) ir M. Carta veikaluose (2008).

didžiulės polemikos Prancūzijos visuomenėje bei kontraversiškų nuomonių, galiausiai tapo miesto simboliu – vienu svarbiausių Prancūzijos sostinės kultūros ženklu, turistų traukos objektu. Ch. Jencksas pirmuoju pokarinės architektūros ikonišku objektu vadina skulptūriškos architektūros bažnytelę Rončampe (1955 m.). Vis dėlto iki pat XX amžiaus pabaigos šiuolaikinei *ikoniškai architektūrai* priskirtinų objektų buvo pastatyta vos vienas kitas. Iš jų reikėtų paminėti Gugenheimo muziejų Niujorke (arch. F. L. Wright, 1959 m.), Operos rūmus Sidnėjuje (arch. J. Utzon, 1973 m., 1 pav. (C)), G. Pompidou meno centrą Paryžiuje (arch. R. Rogers, R. Piano, 1977 m.), kompanijos „AT&T“ bokštą Niujorke (Ph. Johnson, 1982 m.).

Daugiausia *ikoniškų pastatų* pastatyta XXI amžiaus pradžioje – Berlyno Žydų muziejus (2001 m.), Londono rotušė (arch. N. Foster, 2002 m.), Los Andželo Walt'o Disney'aus muzikos salė (arch. F. Gehry, 2003 m.), Sietlo biblioteka (arch. R. Koolhaas, 2004 m.), Malmės bokštas *Turning Torso* (arch. S. Calatrava, 2005 m.), Pekino olimpinis stadionas (arch. J. Herzog, P. de Meuron, 2008 m.), Kinijos televizijos bokštas „CCTV“ (arch. R. Koolhaas, 2009 m., 1 pav. (F)) ir kt. *Ikonišką architektūrą* dabar intensyviai stato ir stambios tarptautinės korporacijos, tarpusavyje konkuruojančios savo būstinių, dangoraižių, prekybos ar laisvalaikio kompleksų architektūriniu išskirtinumu. Iš *ikoniškos architektūros* komercinių statinių galima paminėti kompanijos *Swiss Re* bokštą Londone (arch. N. Foster, 2003 m.; 1 pav. (E)), prekybos centrą *Selfridges* Birmingeme (arch. *Future Systems*, 2003 m.), Niujorko „LVMH“ bokštą (arch. C. de Portzamparc, 2000 m.), bokštą *Taipei 101* (arch. C. Y. Lee) ir kitus.

Ikoniška architektūra – viena iš ryškiausių globaliųjų miestų raidos tendencijų. Kaip korporacijų be logotipų, taip miestų be ikonų tarptautinėje rinkoje tiesiog nėra (Dovey 1999: 159). Šioje srityje kol kas nepastebima ir ryškesnių ekonominės krizės padarinių, nes tokie objektai paprastai yra kelerius ar net keliolikos metų vystymo rezultatas. Ikoniškumo fenomeną tyrinėjantys sociologai tokių pastatų su miestų orientyrų samprata dažniausia nesieja, tačiau nekyla abejonių, kad ikoniški objektai urbanistinėje aplinkoje gali atlikti ir fizinio orientyro vaidmenį – būti tūrinės-erdvinės kompozicijos dominante ar bent aplinkoje išsiskiriančiu ženklu. Patraukti dėmesį – vienas svarbiausių iš jų uždavinių. Psichologiniu aspektu šių statinių vaidmuo dar svarbesnis – nuo jų smarkiai priklauso miestų įvaizdis, identiteto kaita, jie aktyviai dalyvauja ir miestų *mentalinuose žemėlapiuose*. Paprastai tai yra tarptautinės reikšmės architektūros objektai, padedantys suvokėjui akimirksniu identifikuoti miestą įvairiose medijose (televizijoje, kine,

nuotraukose). Būtent medijos itin prisidėjo ir prie kai kurių ikonų tarptautinio žinomumo – įtvirtino Manheteno dangoraižių silueto vaizdą viso pasaulio žmonių sąmonėje ir pan. Dažnai tarsi iš atvirutės vaizdas yra net svarbiau nei pats pastatas (Jones 2009) ar iki pašto ženklo sumažinto ikoniško logotipo (Jencks 2005) įtaiga. Nors dalis šiuolaikinės architektūros kritikų (kaip D. Sudjicius) *ikoniškus pastatus* laiko trumpalaikę pasaulinę madą, dėl jų ekspresyvaus išimtinio architektūrinio charakterio, giluminių prasmų, įtakos miesto įvaizdžiui bei tarptautinės reikšmės šiuolaikinės architektūros objektus reikėtų laikyti aukščiausiu architektūros orientyrų klasifikacijos tipu. Jie dažnai tampa tarptautinės reikšmės traukos objektais, į miestą priviliojančiais daugybę turistų.

Kai kuriais atvejais į aukščiausiąjį hierarchinį tipą pretenduoja ir grupė architektūros objektų, kuriuos L. Sklairs vadina *vietinėmis ikonomis*. Tai pastatai ar erdvės, apie kuriuos yra girdėję visi gyvenantys kaimynystėje ar net visame mieste (Sklair 2006: 37). Šie statiniai dažnai turi ne vien išskirtinių architektūros bruožų, bet ir yra užsitarnavę visuomeninę svarbą: pvz., tiltas *Erasmus* Roterdame (arch. B. van Berkel, 1996 m.), apartamentų bokštas *Rotunda* Birmingeme (rekonstrukcijos arch. *Urban Splash*, 2008 m.) ar bokštas *Agbar Torre* Barselonoje (arch. J. Nouvel). Vis dėlto šios grupės objektai labiau tiktų žemesnei šiuolaikinių architektūros tipų kategorijai, nes jie paprastai stokoja tarptautinio žinomumo, o dažnai – ir architektūrinio išskirtinumo bei įtaigos.

Erdvinės struktūros dominantės

Akivaizdus šiuolaikinės erdvinės struktūros dominantės pavyzdys – dangoraižis. Nors bokštinio tipo statiniai gali būti ikoniškame architektūros objektų klasteryje (kaip Niujorko Manhetene, Paryžiaus Defanse) ar patys tapti architektūros ikonomis (kaip minėti *Swiss Re* Londone, *Turning Torso* Malmėje), tačiau pastaraisiais metais tarptautinės ikonos statusą jie įgauna palyginti retai. Vis dėlto orientacijai miestuose ar suvokėjų *mentalinams žemėlapiams* bokštiniai pastatai yra labai svarbūs, jei yra gerai apžvelgiami iš miesto viešųjų erdvių ir apžvalgos taškų. *Erdvinės struktūros dominantės* urbanistinėje aplinkoje dažniausiai išsiskiria savo aukščiu. Ryškus tokio tipo orientyro pavyzdys – Paryžiaus bokštas *Tour Montparnasse* (arch. J. Saubot, E. Beaudouin, U. Cassan, L. Hoym de Marien (2 pav.)). Šis 1972 m. Paryžiaus centrinėje dalyje pastatytas vienišas biurų bokštas dominuoja ne savo individualia architektūra, bet būtent aukščiu. *Erdvinės struktūros dominantėmis* gali būti ir masyvūs statiniai, galintys itin paveikti miestų ar jų dalių urbanistinę struktūrą.

2 pav. Paryžiaus bokštas *Tour Montparnasse* (arch. J. Saubot, E. Beaudouin, U. Cassan, L. Hoym de Marien)

Fig. 2. Tour Montparnasse tower in Paris (designed by J. Saubot, E. Beaudouin, U. Cassan, L. Hoym de Marien)

Savo parametrais miestovaizdyje dominuojantys pastatai aktyviai formuoja jį, miestų erdvinę struktūrą, siluetą. Jų vaidmuo svarbus tiek miesto vidaus erdvėse (aikštėse, gatvėse) – kaip perspektyvų ir erdvinio charakterio formantų, tiek ir apžvelgiant miestą iš išorės (panoramose, siluete) – suvokiant miesto struktūrą ar savo (suvokėjo) dislokaciją. Minėti pastatai taip pat dažnai žymi bei akcentuoja miesto urbanistinės struktūros mazgus, todėl gali tapti reikšmingais orientaciniais taškais miesto gerai nežinantiems keliautojams. Nuo šių miestų erdvėje dominuojančių elementų itin priklauso ne vien jų tūrinės-erdvinės kompozicijos kokybė, bet ir suvokėjo (vietos gyventojų ir atvykėlių) patiriamų emocijų rūšis bei stiprumas. Urbanistinėje aplinkoje tinkamai išdėstytos dominančių grupės sukuria harmoningus vizualinius efektus, kurie ilgam įsirėžia į jos suvokėjų atmintį bei tampa miesto *mentalinio žemėlapi* elementais. Išraiškingus miestų vaizdus taip pat plačiai eksploatuoja bei platina medijos. Tačiau statomos be gilių erdvinų studijų *erdvinės struktūros dominantės* lengvai gali įgauti destruktivų pobūdį – išbalansuoti miesto tūrinę-erdvinę kompoziciją, deorientuoti erdvėje bei klaidinti suvokėją (Lasocki 2009). Tokio miesto ar jo dalių tūrinė-erdvinė kompozicija tuomet gali atrodyti „išplaukusi“, stebėtojo būti suvokiama miglotai.

XX amžiaus pabaigos politiniai ir ekonominiai pokyčiai bei globalizacijos veiksniai paveikė ir posovietinių šalių aukštybinės statybos proveržį. Pereinamoju laikotarpiu vos per kelerius metus daugelis didžiųjų Rytų bei Vidurio Europos miestų patyrė žymius miestovaizdžio, *mentalinio žemėlapi* ir silueto pokyčius. Šis procesas neaplenkė ir didžiųjų Lietuvos miestų. Pirmąja šiuolaikine erdvinės struktūros dominante laikytinas biurų pastatas *Hanner* Geležinio Vilko gatvėje (arch. A. Ambrasas, 2000 m.; 3 pav.), tapęs atskaitos tašku visos šalies aukštybinių pastatų statyboje. Panašiai kaip dangoraižis *Uhispank* Talino centre (arch. R. Puusep, 1999 m.), pristatęs naująją Estijos aukštumi-

3 pav. Biurų pastatas *Hanner* Vilniuje, Geležinio Vilko gatvėje (arch. A. Ambrasas)

Fig. 3. An office centre “Hanner” in Vilnius (designed by A. Ambrasas)

nių pastatų kartą (Kalm 2001), jis pradėjo naują Lietuvos miestų statybos etapą. Taškinis Klaipėdos užstatymas aukštybiniais pastatais, Vilniaus urbanistinės kalvos bei pavieniai bokštiniai statiniai itin pakoregavo miestovaizdį, prisidėjo prie naujo miestų įvaizdžio ir paveikė jų identiteto kaitą. Atkūrus šalies nepriklausomybę, Kauno centrinėje dalyje aukštybinių statinių pastatyta nebuvo, tačiau erdvinei struktūrai bei įvaizdžiui joje įtaką daro prekybos centro „Akropolis“ su daugiaaukšte automobilių aikštele (arch. A. Kančas, G. Jurevičius, 2007 m.) bei baigiamos statyti Sporto ir pramogų arenos Nemuno saloje (arch. E. Miliūnas, A. Bublys, A. Ramanaukas) tūriai, kurie taip pat turėtų būti priskirtini erdvinės struktūros dominantėms.

Urbanistinėje aplinkoje išsiskiriantys ženklai

Naujumas, išskirtinumas – būtinos kūrinio sąvokos (Andriusytė 2007: 62). Todėl nenuostabu, jog kai kurie šiuolaikiniai statiniai projektuojami, kad miestovaizdyje išsiskirtų savo architektūrinėmis savybėmis, naujais ar netikėtais sprendimais. Jie gali būti išskirtinės architektūros ar kitaip išryškėti kontekste – būti ryškus akcentas ar kontrastas aplinkai savo forma, spalva, stiliumi, apdailos medžiagomis. Šio tipo šiuolaikinės architektūros objektai iš miesto išorės apžvalgos taškų dažniausia yra menkai pastebimi ar net visai nematomi, todėl reikšmingi vien urbanistiniame interjere – miesto gatvėse, aikštėse, skveruose, krantinėse ir pan. Kartais urbanistiniame kontekste pastatams išryškėti padeda ir skirtinga jų funkcija – sakralinė gyvenamajame rajone, kultūrinė biurų apsuptyje ir pan. Tai išsiskiriantys urbanistinės aplinkos ženklai, kurie pagyvina bei paįvairina miestovaizdį, padeda kurti miesto atmosferą. Didelė savitų šiuolaikinių ženklų koncentracija gali padėti sukurti progresyvaus miesto įvaizdį. Išsiskiriančiais architektūros ženklais gali būti ir įvairūs infrastruktūros elementai – tiltai, televizijos ar vandens bokštai ir pan.

4 pav. Barcelonos universiteto Informacijos fakulteto stiklinio fasado fragmentas (arch. *Freixas, Miranda, Bou, Gonzalez Architects*)

Fig. 4. A glass facade fragment of the Faculty of Information Science, (designed by “Freixas, Miranda, Bou, Gonzalez Architects”)

Urbanistiniai elementai – smulkiausia šiuolaikinių architektūros orientyrų grupė. Šiai priskirtini laikinieji mažosios architektūros objektai: kioskai, transporto stotelės, paviljonai ir pan. Pavyzdžiui, kavinės „Skliautas“ paviljonas Rotušės aikštėje (arch. D. Čiuta, R. Vieštautas, 2000 m.), Vilniaus meno platforma *Kulturflux* su paviljonu (arch. A. Skiezgelas ir kt.; 2008 m.) ir pan. Tokiais orientyrais gali būti atskiros pastatų dalys: fasadai, antstatai ir pan. Čia paminėtinas Barcelonos universiteto Informacijos fakulteto (arch. *Freixas, Miranda, Bou, Gonzalez Architects*, 1996 m.; 4 pav.) atvejis, kai pats pastatas urbanistinėje aplinkoje gali būti su aplinka kontrastuojantis šiuolaikinis architektūros orientyras, o jo stiklinis fasadas siauroje gatvelėje – išimtinai urbanistinis elementas. Išsiskiriančių ženklų tipui priskirtini ir Lietuvos nacionalinės galerijos Vilniuje naujieji dekonstruktyvistinės stiliškos administraciniai korpusai – „ekranai“ (arch. A. Bučas, D. Čaplinskas, G. Kuginis, 2009 m.; 5 pav.), kurie architektūriškai kontrastuoja su senąja muziejaus dalimi. Išsiskiriančiomis urbanistinėmis detalėmis gali būti ir interjerų erdvės, kurios yra matomos bei atpažįstamos iš išorės. Tokiais išsiskiriančiais ženklais paprastai būna viešieji interjerai – įvairios meno erdvės, kavinės, įėjimai į naktinius klubus, pasažai ir pan. Kai kurie iš šių ženklų gali būti reikšmingi vien tamsiuoju paros metu. Pavyzdžiui, akcentuoti įėjimai į naktinius klubus, šviečiantys statinių elementai bei detalės. Tai Kauno Savanorių prospekte veikęs naktinis klubas „Los Patrankos“ su popmeniui artimais elementais (rekonstrukcijos arch. A. Karalius, A. Jačiauskas, 2000 m.), AB „Lietuvos energija“ būstinė Vilniuje su daugiasluoksniu stiklo fasadu (rekonstrukcijos arch. K. Pempė, A. Pliučas, 2003 m.).

Išskirtiniais ženklais taip pat gali būti skulptūros, meninės instaliacijos, monumentai, fontanai, gatvės baldai ar smulkios pastatų detalės (pavyzdžiui, durys ir net jų

5 pav. Naujieji Lietuvos nacionalinės galerijos korpusai (arch. A. Bučas, D. Čaplinskas, G. Kuginis, Vilnius)

Fig. 5. A new addition to the National Gallery of Art, (designed by A. Bučas, D. Čaplinskas, G. Kuginis. Vilnius)

rankenos, fasado dekoru elementai). Pastaruoju metu miestuose sparčiai daugėja įvairių informacinių bei reklaminių ekranų, interaktyvių paviršių. Dažniausios tokių objektų savybės – informatyvumas, dekoratyvumas, ideologinis angažuotumas. Šios kategorijos architektūriniai orientyrai pasirenkami labai asmeniškai, atsižvelgiant į subjektyvius kriterijus. Dėmesį patraukti bei į atmintį įstrigti gali ir įvairūs ženklai, simboliai ar net architektūrinės nuotaikos pokyčiai urbanistinėje aplinkoje. Kartais tokie objektai yra svarbūs labai ribotam individų skaičiui – vienai socialinei, kultūrinei ar religinei grupei. Visuomenių tyrinėtojai teigia, kad tradicines teritorines bendruomenes šiuolaikiniame pasaulyje vis labiau keičia įvairių interesų siejamos neteritorinės bendruomenės (Bauman 2007). Miestuose vis daugiau joms svarbių reklaminių skelbimų, plakatų, įvairių gatvės kultūros ar meno objektų, ženklų – grafičių, simbolikos elementų, logotipų. Tačiau tokios detalės ar ženklai architektūros orientyrams neturėtų būti priskirti dėl savo menko mastelio bei architektūrinės kalbos požymių trūkumo. Jais galėtų būti tik stambesni tokių detalių kompleksai. Pavyzdžiui, vandens telkinių krantinės, į architektūrinę visumą sujungiančios įvairius urbanistinio dizaino ir pakrantės elementus.

Urbanistinėje aplinkoje išsiskiriančių ženklų skaičius, kartu ir koncentracija šiuolaikiniuose miestuose auga sparčiausiai, tačiau jų svarba mieste yra smarkiai apribota teritorijos, apžvelgiamumo ir laiko atžvilgiais (tą lemia daugiausia jų mobilumas, laikinumas, mažas dydis). Kaip jau minėta, architektūros orientyrai sudaro tik jų dalį.

Apibendrinimai

XX amžiaus pabaigoje Vakaruose imti masiškai statyti *ikoniški pastatai* dėl savo ekspresyvios asociatyvios architektūros ir tarptautinio žinomumo visuomenėje turėtų būti

priskirti aukščiausiai šiuolaikinių urbanistinių orientyrų hierarchijos tipui. Nors dydis nėra jų pagrindinė charakteristika, tačiau šie pastatai yra linkę dominuoti erdvinėje struktūroje, taip pat – smarkiai veikia miesto identitetą bei tapatumą, miesto *mentalinį žemėlapi*.

Tarpusavyje konkuruojant šiuolaikiniams miestams svarbią tarptautinę jų reikšmę individų sąmonėje įtvirtinti padeda ir medijos. Šiuolaikinių architektūros orientyrų žemesniųjų hierarchinių tipų objektų reikšmė paprastai neišsėina iš miestų ar šalies ribų, jie netampa tarptautinės reikšmės traukos objektais. *Erdvinės struktūros dominantės* urbanistinėje aplinkoje paprastai išsiskiria ne savo architektūrinėmis savybėmis, bet fiziniais parametrais (aukščiu, mase). Jos laikytinos antruoju architektūros orientyrų hierarchiniu tipu, kurio objektai šiuolaikiniuose miestuose visuomenine svarba paprastai nusileidžia *ikoniškiems pastatams*, tačiau išlieka reikšmingais vizualiniais orientyrais miestų vidinėse erdvėse (aikštėse, gatvėse) bei apžvelgiant iš išorės – iš miesto apžvalgos taškų, stebint jo siluetą nuo vandens ir pan. Jie aktyviai formuoja urbanizuotos aplinkos erdvinę struktūrą.

Trečiasis šiuolaikinės architektūros orientyrų hierarchinis tipas – savo architektūrinėmis ir estetinėmis savybėmis ar funkcija kontekste išsiskiriantys pastatai, urbanistiniai elementai bei jų kompleksai. Šio – urbanistinėje aplinkoje *išsiskiriančių ženklų* – tipo objektų svarba paprastai yra smarkiai apribota teritorijos, apžvelgiamumo ir laiko atžvilgiais.

Literatūra

- Andriušytė, A. 2007. Savitumas kaip vertybė architektūroje, *Urbanistika ir architektūra* 1: 62–66.
- Bauman, Z. 2007. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa.
- Butkus, S. T. 2011. *Miestas kaip įvykis. Urbanistinė kultūrinių funkcijų studija*. Kaunas: Kitos knygos.
- Carta, M. 2008. *Creative City: dynamics, innovations, actions*. Barcelona, Trento, Roma: Laboratorio Internazionale Editoriale.
- Grunskis, T. 2010. Miesto kompozicijos sampratos klausimu, *Urbanistika ir architektūra* 34(3): 138–150. doi:10.3846/tpa.2010.14
- Jameson, F. 2002. *Kultūros posūkis: rinktiniai darbai apie postmodernizmą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Jencks, Ch. 2005. *The Iconic Building*. London: Frances Lincoln.
- Jones, P. 2009. Putting Architecture in its Social Place: A Cultural Political Economy of Architecture, *Urban studies* 46(12): 2519–2536. doi:10.1177/0042098009344230
- Kalm, M. 2001. *Eesti 20. Sajandi arhitektuur* [Estonian 20th century architecture]. Tallinn.
- Landry, C. 2000. *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
- Lasocki, M. 2009. *The Landscape of a Public Realm in The Future* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cityfutures2009.com>.
- Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge: The MIT Press.
- Sklair, L. 2006. Iconic architecture and capitalist globalization, *City* 10(1): 21–47. doi:10.1080/13604810600594613
- Sklair, L. 2010. Iconic Architecture and the Culture-ideology of Consumerism, *Theory, Culture & Society* 27(5): 135–159. doi:10.1177/0263276410374634
- The Oxford Dictionary of Philosophy*. 1994. New York: Oxford university press.
- Wejchert, K. 1984. *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Warszawa: Arkady.

THE CONTEMPORARY ARCHITECTURE LANDMARKS: PLACING AN ICONIC BUILDING IN A HIERARCHICAL CLASIFICATION SYSTEM

A. Bružas

Abstract

Cultural, technological, economic and social phenomena are changing the meaning and importance of different cityscape elements. The article focuses on contemporary architecture landmarks and architectural iconicity. It suggests the hierarchical classification of contemporary architectural landmarks, considering the global urban tendencies and capitalist globalization. The contemporary architectural icons are treated as urban landmarks of international importance. The dominants of cities spatial structure are recognized as other important their hierarchical type. The importance of distinguishing buildings and distinguishing urban details is limited in terms of territory, view and time.

Keywords: landmarks, iconic architecture, iconic building, globalization, city perception.